

**«Περπατώντας στα δάση του Κισσάβου»
Αγιά, Σάββατο, 25 Μαΐου 2013**

**Κατερίνα Παπαδοπούλου, Προϊσταμένη Γ.Α.Κ.-Αγιάς
ΤΟ ΔΑΣΟΣ ΣΤΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΟΥ
ΚΙΣΣΑΒΟΥ**

Η ευρύτερη περιοχή της Αγιάς ανήκει στον ορεινό όγκο της Ανατολικής Θεσσαλίας, που τον αποτελούν τα βουνά του Κισσάβου(αρχ. Όσσα) και του Μαυροβουνίου (αρχ. Ομόλη). Είναι ένας από τους πιο επιβλητικούς ορεινούς όγκους της Ελλάδας, που χαρακτηρίζεται από έντονες αντιθέσεις, γεμάτος από πανέμορφα δάση καστανιάς, οξιάς και ελάτης, απόκρημνες χαράδρες και φαράγγια με ορμητικούς χείμαρρους που καταλήγουν στο Αιγαίο πέλαγος και σε γραφικούς ορμίσκους απaráμιλλης ομορφιάς.

Στα 1852 περιηγήθηκε το Πήλιο και την Όσσα ο γάλλος Mezieres, που τύπωσε την άλλη χρονιά στο Παρίσι τις εντυπώσεις του, κάτω από τον τίτλο: Memoire sur le Pelion et l' Ossa (Αναμνήσεις από το Πήλιο κατ την Όσσα) και περιγράφει την περιοχή ως εξής:
«Η Όσσα έχει ένα ιδιαίτερο σχήμα, που την ξεχωρίζει από τα γειτονικά βουνά. Από όποια μεριά. και από όση απόσταση και αν την παρατηρήσεις, δε μπορείς να την μπερδέψεις με κανένα άλλο βουνό. Πλατιά και δυνατή στη βάση της, καταλήγει σε μία πολύ στενή κορυφή, που δεν υψώνεται ίσα πάνω, όπως κάνουν συνήθως οι βουνοκορφές, αλλά γέρνει ελαφρά προς το μέρος της πεδιάδας και φαίνεται σα να σωριάζεται στον εαυτό της. Αυτή η τόσο ορατή δυσαναλογία, ανάμεσα στο πάνω και στο κάτω μέρος του βουνού, βλάπτει τη γενική αρμονία του τοπίου. Κοντά στις μεγαλόπρεπες κορυφές του Ολύμπου και της οροσειράς του Πηλίου, που δεν είναι και τόσο ψηλή αλλά είναι κομψή, του ψηλού και κυκλικού βουνού της Όσσας, του λείπουν η χάρη και η μεγαλοπρέπεια μαζί. Είναι σαν μία κηλίδα μέσα σε ένα θαυμάσιο τοπίο. Αν όμως το σχήμα της κορυφής δεν είναι γραφικό, οι κατώτερες πλαγιές του βουνού έχουν πολλή γραφικότητα, χάρη στις εδαφικές ανωμαλίες, στα πυκνά δάση και στους καταράχτες που πέφτουν από τους βράχους. Όταν βλέπεις την Όσσα από την πεδιάδα της Αγιάς εμφανίζεται με όλη της την ομορφιά. Η κορυφή εξαφανίζεται. Παντού βλέπεις απότομες πλαγιές, σκεπασμένες με δέντρα, και ανάμεσα τους ρέματα, που έχουν από κάτω τα σπίτια και τους κήπους της κωμόπολης. Η αντίθεση ανάμεσα σ' αυτήν τη βλάστηση και στην πλούσια καλλιέργεια της πεδιάδας αποτελεί ένα από αυτά τα εντυπωσιακά τοπία, που επαναλαμβάνονται συχνά στην Ελλάδα, κάθε τόσο με διάφορα χρώματα και χαρακτηριστικά.»

Τα όρια της περιοχής εκτείνονται, καθώς ερχόμαστε από τη Λάρισα, από το Δώτιο πεδίο, την κοιλάδα ανάμεσα στον Κίσαβο και το Μαυροβούνι μέχρι την παραλία που ανοίγεται στο Αιγαίο. Η περιοχή ανήκει στον Καλλικρατικό Δήμο Αγιάς που τον συναποτελέσαν οι πρώην τέσσερις δήμοι, Λακέρειας, Αγιάς, Μελιβοίας και Ευρυμενών και περιλαμβάνει τα χωριά:

Στον οδικό άξονα από τη Λάρισα προς την Αγιά βρίσκονται η Δήμητρα, η Μαρμαρίνη και το Ελευθέριο και σε διακλάδωση προς το Βόλο τα λεγόμενα παρακάρλια χωριά Πλασιά, Αμυγδαλή, Καστρί, Καλαμάκι και η ορεινή Ελαφος. Είναι κοντά στη λίμνη Κάρλα, τη Βοιβηίδα, έναν μοναδικό σε πανίδα και χλωρίδα, πλούσιο σε ψάρια και πουλιά υδροβιότοπο, πριν αποξηρανθεί για να αποδοθεί στην καλλιέργεια, τέλη της δεκαετίας του '50.

Τα χωριά της κοιλάδας, του Δώτιου πεδίου, είναι η Ποταμιά, η Ανάβρα, το Γερακάρι, ο Αετόλοφος και η εύφορη Αγιά.

Στη νοτιοδυτική πλευρά του Κισσάβου και σε ένα εξαιρετικής ομορφιάς φυσικό περιβάλλον, σαν σε στεφάνι πάνω απ' την Αγιά, αναπτύχθηκαν ορεινοί οικισμοί αρμονικά δομημένοι με αυτό, όπως του Μεταξοχωρίου, του Μεγαλοβρύσου, των Νερομύλων, της Ανατολής, και βορειότερα της Μελιβοίας, Καρίτσας, και των Αμπελακίων. Σήμερα έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί οικισμοί

Οι οικισμοί της παραλίας είναι το Στόμιο, ο Αγιόκαμπος, η Σωτηρίτσα η Σκήτη, το Σκλήθρο και νότια προς το Πήλιο, το Κεραμίδι και το Βένετο.

Από την αρχαιότητα η περιοχή εξαιτίας της γεωμορφολογίας της, ανάμεσα στον Όλυμπο και το Πήλιο, γεμάτη με πυκνά δάση και πλούσια νερά, όπως ήταν φυσικό συνδέθηκε με τη γέννηση πολλών μύθων και παραδόσεων. Οι αρχαίοι ελληνικοί μύθοι του Κατακλυσμού του Δευκαλίωνος, της φοβερής πάλης των γιγάντων εναντίον των ολυμπίων αντιπάλων τους, των Νυμφών του Πηνηιού (ο Πηνηιός ήταν πατέρας των Νυμφών, των πηγών δηλαδή της Θεσσαλίας), της λατρείας της Δήμητρας στα δάση του Δωτίου Πεδίου (με τις Δρυάδες νύμφες), του Ηρακλή (εδώ άφησε την τελευταία του πνοή), και του Φιλοκτήτη (εδώ έζησε ο ήρωας του Τρωικού πολέμου) είναι ορισμένοι από αυτούς που αναφέρονται στην περιοχή μας.

Σε αρκετούς από αυτούς τους μύθους αποτυπώνεται ο αέναος αγώνας και η αγωνία του ανθρώπου να επιβιώσει στο αφιλόξενο και συχνά εχθρικό φυσικό περιβάλλον και η προσπάθειά του να το εξευμενίσει.

Από τους μύθους αυτούς νομίζω ο πιο χαρακτηριστικός που αναφέρεται στη στενή σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον και ιδιαίτερα με το δάσος, είναι ο μύθος του Ερυσίχθονος, του μυθικού βασιλιά του Δωτιού πεδίου, στον οποίο αποτυπώνεται η απληστία και ασέβεια του ανθρώπου.

Ο Ερυσίχθονας ήταν γνωστός για την ασέβειά του. Μια ημέρα πήγε στο άλσος της θεάς Δήμητρα. Εκεί διέταξε τους δούλους να κόψουν τα δέντρα για να μπορέσει να χτίσει εκεί παλάτι. Ανάμεσα στα άλλα δέντρα βρισκόταν και μία πανύψηλη λεύκα που ήταν το αγαπημένο δέντρο της Δήμητρας. Γύρω από τη λεύκα αυτή οι Δρυάδες Νύμφες έψελναν τα όμορφα τραγούδια τους και χόρευαν τους μαγικούς χορούς τους. Ο ασεβής Ερυσίχθονας δεν σταμάτησε το καταστρεπτικό του έργο ούτε μπροστά στο ιερό αυτό δέντρο. Με την πρώτη όμως τσεκουριά παρουσιάσθηκε η ιέρεια της Δήμητρας Νικίππη, που δεν ήταν παρά η ίδια η θεά μεταμορφωμένη. Η ιέρεια προσπάθησε να σταματήσει το κόψιμο των δέντρων, αλλά ο Ερυσίχθονας την απείλησε με την αξίνα του. Η θεά τότε πέταξε τη μεταμφίεση της ιέρειας και τιμώρησε τον ασεβή Ερυσίχθονα με ακράτητη πείνα. Ο Ερυσίχθονας άρχισε να γυρίζει στους δρόμους και να αρπάζει τις προσφορές από τους βωμούς, και πούλησε την κόρη του Μήστρα για να αγοράσει τρόφιμα. Στο τέλος, ο Ερυσίχθονας, μη έχοντας να φάει τίποτα πια, άρχισε να τρώει τις ίδιες του τις σάρκες, μέχρι που πέθανε.

Η αρχαία ελληνική μυθολογία είναι απέραντη και ευφάνταστη αναφορικά με τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, που ξεπερνά τα όρια αυτής της ανακοίνωσης. Όμως στη διερεύνηση και παρουσίαση της σχέσης του ανθρώπου με το δάσος, δεν μπορούμε να αποφύγουμε τις αναφορές στους πανάρχαιους αυτούς μύθους. Άλλωστε, στην περιοχή μας οι πανάρχαιοι μύθοι συναντώνται με την πλούσια ιστορία και παράδοση της, στην οποία και θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας. Και επειδή απαραίτητη προϋπόθεση για τη γνώση του φυσικού περιβάλλοντος είναι η διερεύνηση της οικονομικής και της κοινωνικής δραστηριότητας θα αναφέρουμε συνοπτικά την εξέλιξη της περιοχής. Η περιοχή απέκτησε μεγάλη σημασία, λόγω της στρατηγικής της θέσης και υπήρξε σταυροδρόμι στην επικοινωνία μεταξύ βορρά και νότου (Μακεδονία– Θεσσαλία–Νότια Ελλάδα), ιδιαίτερα κατά τη βυζαντινή εποχή. Από τον 9ο μάλιστα αιώνα, οι πλαγιές του Κισσάβου γέμισαν από μικρές μονές, σκήτες και κελλιά, και δημιουργήθηκε ενός τόπος με έντονη θρησκευτική ζωή, κάτι σαν το Άγιο Όρος σε μικρογραφία, την κοινότητα του « Όρους των Κελλίων». (Ασκηταριά Αγίων Αναργύρων, τμήμα του Αγ. Γεωργίου, Αγ. Νικολάου, του Αγ. Δαμιανού στην Ανατολή κ.ά.) Οι αιώνες αναστατώσεων που

ακολούθησαν με την κατάκτηση της Θεσσαλίας από τους Φράγκους, τις επιδρομές των Καταλανών, την εγκατάσταση των σλαβικών φύλων έως την τελική κατάκτηση της περιοχής από τους Οθωμανούς το 1393-1396 είχαν ως αποτέλεσμα την πλυθυσμιακή και οικονομική συρρίκνωση της. Τα πλεονεκτήματα της περιοχής, τα δάση, τα άφθονα νερά και η πλούσια παραγωγή, οδήγησαν το σουλτάνο Σουλευμάν να της παραχωρήσει προνόμια με την υπαγωγή στη δικαιοδοσία της κόρης του Μιχριμά το 1539. Από τον 18ο αιώνα η περιοχή αναπτύσσεται οικονομικά με την καλλιέργεια βαμβακιού και την ανάπτυξη της σηροτροφίας. Αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη της βιοτεχνίας της ύφανσης «φιτιλιών», δηλ. των βαμβακομέταξων νημάτων και στην εμπορία των κόκκινων υφασμάτων και νημάτων στις ευρωπαϊκές αγορές, κυρίως μετά τη διάλυση του Συνεταιρισμού των Αμπελακίων το 1812. Η μεγάλη ανάπτυξη της περιοχής εντοπίζεται κυρίως την εικοσαετία 1855-1875 ενώ παράλληλα αρχίζει η συστηματική εκμετάλλευση του δασικού πλούτου της περιοχής. Η περιοχή επαναστάτησε το 1878, και τα δάση του Κισσάβου και του Μαυροβουνίου ήταν το επίκεντρο της Επαναστατικής δραστηριότητας, με τα μοναστήρια της Καμπάνας και του Ιωάννη του Θεολόγου να αποτελούν το ορμητήριο των ελλήνων επαναστατών. Ο οικισμός της Ελάφου (Βουλγαρινής) ήταν από τους πρώτους που δέχτηκαν τα αντίποινα των τούρκων.

Μετά την απελευθέρωση η ενασχόληση των κατοίκων με την παραγωγή βαμβακομέταξων υφασμάτων ανακόπηκε και οι κάτοικοί της ασχολήθηκαν περισσότερο με την σηροτροφία, την αμπελουργία και συστηματικότερα με το δασεμπόριο. Αν και η περιοχή στερήθηκε μίας μεγάλης δασικής έκτασης έκτασης 35.000 στρεμάτων, του δάσους του Πολυδενδρίου, που αποτελούσε κατά την τουρκοκρατία τσιφλίκι, και το 1906 περιήλθε στη βασιλική οικογένεια, εντούτοις σύντομα η εκμετάλλευση των δασών και η υλοτομία αναδείχτηκε ως μια σημαντική παράμετρος της τοπικής οικονομίας. Προς την κατεύθυνση αυτή το 1915 ιδρύεται η Δασική Σχολή Αγιάς, με σκοπό τη μόρφωση και κατάρτιση δασικών υπαλλήλων, η οποία με κάποιες διακοπές λειτούργησε το 1979. Η παραχώρηση της εκμετάλλευσης των δασών και της υλοτομίας από το δημόσιο στις ορεινές κοινότητες Σκλήθρου, Σκήτης, Ποταμιά, Αγιά, Μελιβοία, Μεγαλόβρυσο και Ανατολή, το 1932, είχε ως αποτέλεσμα η περιοχή του Κισσάβου και του Μαυροβουνίου να προμηθεύει με δασικά προϊόντα όλο σχεδόν τον Νομό Λάρισας. Έτσι, η ανάπτυξη της υλοτομίας ήταν ένας από τους σημαντικούς λόγους που συγκράτησε τους κατοίκους στην περιοχή. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν οι πρώτοι υλοτομικοί συνεταιρισμοί στο Μεγαλόβρυσο, το Σκλήθρο και την Έλαφο.

Τις τελευταίες δεκαετίες το δάσος εξακολουθεί να έχει πρωτεύοντα ρόλο στην οικονομική δραστηριότητα των κατοίκων, ενώ παράλληλα συνδυάστηκε και με τον τουρισμό που άρχισε να αναπτύσσεται στην περιοχή μετά τη δεκαετία του 1970.

Η διαχρονική σχέση των κατοίκων με το δάσος αναδεικνύεται μέσα από τη μελέτη και τη διερεύνηση των τοπωνυμίων, της αρχιτεκτονικής, της λαογραφίας και παράδοσης, η οποία μας οδηγεί σε ορισμένα καταρχήν συμπεράσματα .

1. Η θεματολογία των τοπωνυμίων της περιοχής είτε αυτά είναι Βενετσιάνικα, σλάβικα, ή τούρκικα, είναι απολύτως συνυφασμένη με το φυσικό περιβάλλον. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις ονομασίες των χωριών :

Ποταμιά (παιλιότερη ονομασία Τσιναρλού=Πλατανότοπος). Η περιοχή της Ποταμιάς διασχίζεται τόσο από το ρέμα της Γρούβιανης και μικρά ρέματα που διασχίζουν το χωριό. Σκλήθρο (παιλιότερη ονομασία Κεστενέ κιδϊ = καστανοχώρι). Η τοπική παράδοση αναφέρει πως στη θέση του υπήρχε ένα αιωνόβιο σκλήθρο, το οποίο του έδωσε το όνομα που διατηρήθηκε μέχρι σήμερα.

Μεγαλόβρυσο (παιλιότερη ονομασία Νιβόλιανη = ουράνια πόλη). Παραδοσιακός οικισμός.

Μελιβοία, (παιλιότερη ονομασία Αθανάτη ή Θανάτου Χώρα) . Πατρίδα του Φιλοκτήτη που ήταν διάσημη για την παραγωγή πορφυρής βαφής (purpura Meliboiae). Η παιλιότερη ονομασία της απηχεί στην παράδοση τις κακουχίες των κατοίκων (πανούκλα, πειρατικές επιδρομές) ανά τους αιώνες.

Μεταξοχώρι (παιλιότερη ονομασία Ρέτσιανη = ποταμοχώρι) .Στο χωριό ρέει ο ποταμός Άμυρος, που ξεκινάει από τον Κίσαβο και χύνεται στην λίμνη Κάρλα. Το όνομά του μαρτυρά τη σχέση των κατοίκων με τη σηροτροφία που τους απέφερε οικονομική ανάπτυξη και ευημερία.

Έλαφος (παιλιότερη ονομασία Βουλγαρίνη από τον κτήτορα της Βούλγαρη). Η νεότερη παράδοση για το όνομά της αναφέρει το θρύλο ενός ελαφιού που εμφανιζόταν πίσω από το ιερό του ναού στο πανηγύρι της Ανάληψης και αποτελούσε το γεύμα των πανηγυριστών. Στόμιο (παιλιότερη ονομασία Τσάγεζι, Τσάϊ αγζή= στόμιο ποταμού)

Σπανιότερα η θεματολογία των τοπωνυμίων οφείλεται στη θέση και στο ρόλο που απέκτησαν κατά την εξέλιξή τους όπως π.χ.

Αγιά =Αγυιά (=δρόμος). Παιλιότερα σχετιζόνταν με τον Απόλλωνα Αγυιάτη. Άλλοι συγγραφείς, υποστήριξαν ότι το τοπωνύμιο πρέπει να συναφθεί με την αραβοτουρκική

λέξη ajan που σημαίνει κεφαλοχώρι, έδρα των προκρίτων και άλλοι το ετυμολόγησαν από το επίθετο αγία (Άννα;). Στα χρόνια της τουρκοκρατίας αναφέρεται ως Γενιτζέ.

Ανάβρα = Δογάνη (dogana = τελωνείο). Το χωριό ελέγχει τη μία από τις εισόδους από τα παρακάρλια χωριά προς την περιοχή του κάμπου της Αγιάς και γι αυτό ίσως είχε συσταθεί τελωνείο, για να ελέγχεται η μεταφορά ψαριών από την Κάρλα .

Σκήτη. Στην ευρύτερη περιοχή ασκήτευαν μοναχοί.

Σελίτσανη = Ανατολή Σλαβική ονομασία. (selo = χωριό, selice = μικρό χωριό) .

2. Μνήμες όλης της ιστορικής αυτής διαδρομής που αναφέραμε, σώζονται στα πέτρινα κτίσματα, - αρχοντικά, σπίτια, εκκλησίες, γεφύρια, κρήνες, μονοπάτια, - τα οποία διατηρούν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά της τοπικής αρχιτεκτονικής και βασίζονται στα παραδοσιακά υλικά της περιοχής, πέτρα, ύλο, άργιλο, υλικά που προσέφερε απλόχερα το φυσικό περιβάλλον.

Η αρχιτεκτονική, οι συνήθειες και ο τρόπος ζωής, είναι πλήρως εναρμονισμένα, με την οικονομική δραστηριότητα των κατοίκων και το φυσικό περιβάλλον στο οποίο ανήκουν, όπως αποδεικνύουν οι παραδοσιακοί οικισμοί του Μεταξοχωρίου, του Μεγαλοβρύσου, της Ανατολής κ.ά.

3. Την έντονη παρουσία του φυσικού περιβάλλοντος τη συναντάμε στη δημοτική παράδοση και τη λαογραφία της περιοχής, με τα τραγούδια και τα παραμύθια. Για παράδειγμα το τραγούδι «Ο Όλυμπος και ο Κίσαβος, τα δυο βουνά μαλώνουν, / το ποιο να ρίξει τη βροχή, το ποιο να ρίξει χιόνι...» ή τα πάμπολλα λαϊκά παραμύθια με επίκεντρο τις νεραϊδες του δάσους.